Ангелика Маргаритов-Хофер Едле фон Сулмтал Д-р Михаил Маргаритов

ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЙ

ТАНГРА ТанНакРа
ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ

София, 1999

Послание към читателите

ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ издава тази книга по повод 80-годишнината на достойния българин д-р Михаил Маргаритов

Д-р МИХАИЛ МАРГАРИТОВ е роден в София (1919), където завършва гимназия и следва славянска филология и сравнително езикознание. Завършва архитектура в Берлин (1945). Работи в управлението на немската радиопромишленост и в групировката "Опал" в Милано (1950) и в Париж (1953). Започва самостоятелна работа (1955). Слуша лекции по славянска филология, история, археология, изкуствознание в Хамбургския университет. Защитава докторат на тема "Рилският манастир в България" (1979) в университета в Кайзерслаутерн. Член е на Хамбургските клубове Ротари, на Университетско общество и на Американската търговска камара в Хамбург.

АНГЕЛИКА МАРГАРИТОВ ХОФЕР е родена в Берлин (1941). Специализира в областта на икономиката. В САЩ следва бизнесадминистрация и английски език в Колумбийския и в Нюйоркския университет (1970-1975). Пропътува на два пъти цяла Европа, а по-късно Близкия изток и Китай, изучавайки местните култури. Посещава лекции по история, изкуствознание, етнография и философия в Хамбургския университет. Член е на хамбургските клубове Презморски, Американски и Патриотическо общество. През различни години Ангелика Маргаритов-Хофер и д-р Михаил Маргаритов председателстват Дружеството на българите в Хамбург.

Двамата българисти от Хамбург - д-р Михаил Маргаритов и Ангелика Маргаритов-Хофер, докладват на Първия международен конгрес по българистика в София, 1981, проникновено изследване по въпроса, занимавал безрезултатно повече от век световната кирилометодиевистика - народността на славянските първоучители, с нови данни за техния и на семейството им български произход, предмет на настоящата книга. В авторско сътрудничество публикуват: "Един опит за определяне националността на славянските апостоли Константин-Кирил и Методий (1979, 1982), "Импулсът на духовна хоминизация" (1986), "Тайната на Мона Лиза" (изкуствоведчески очерк - 1996).

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР ст.н.с. д-р Божидар Димитров

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

ВЪПРОСЪТ ЗА НАРОДНОСТТА НА СЛАВЯНСКИТЕ АПОСТОЛИ. ИЗВЕСТНИ ФАКТИ И СЛЕДСТВЕНАТА ИМ ВРЪЗКА

т. 1. Преки указания в изворите

т. 2. Косвени указания за народността на Св. Константин-Кирил

т. 3. Рожденитe имена на Св. Св. Константин-Кирил и Методий

т. 4. Някои съчинения на двамата братя

т. 5. Текстът от Пространното житие на Св. Константин-Кирил с данни за неговата народност и произход

т. 6. Старобългарското наречие на Св. Константин-Кирил

т. 7. Св. Константин-Кирил и Черноризец Храбър

т. 8. Вътрешната убеденост и дългът на Св. Константин-Кирил

ЗА СЛАВЯНСКАТА АЗБУКА НА СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ - ГЛАГОЛИЦАТА

КОЯ АЗБУКА БИ ТРЯБВАЛО СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ДА ИЗБЕРЕ В ПОДГОТОВКА НА МОРАВСКАТА МИСИЯ?

ЗА КОГО БИ МОГЪЛ СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ДА СЪЗДАДЕ СВОЯТА АЗБУКА?

ДАТИРАНЕ НА АЗБУКАТА ГЛАГОЛИЦА

ПРИЧИНИ ЗА СЪЗДАВАНЕТО НА АЗБУКАТА ГЛАГОЛИЦА

СУБЕКТИВНИ И ЕМОЦИОНАЛНИ ПРИЧИНИ

ПОЛИТИЧЕСКИ ПРИЧИНИ

ПОСЛЕДИЦИ ОТ НОВАТА АЗБУКА

НЕ Е ЛИ БИЛА ЗАМИСЛЕНА И СЪЗДАДЕНА ГЛАГОЛИЦАТА И ПРЕДИ 855?

ЗАЩО НАЙ-НАПРЕД В МОРАВИЯ?

МОРАВСКАТА МИСИЯ -ПРИЧИНИ И НАМЕРЕНИЯ

т. 9. Продължение на Моравската мисия в България

НАРОДНОСТТА НА СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ

ПРЕДПОЛАГАЕМИ ПРИЧИНИ ЗА БЯГСТВОТО НА КОНСТАНТИНОВОТО СЕМЕЙСТВО ОТ БЪЛГАРИЯ

ОПИТ ЗА ДАТИРОВКА НА БЯГСТВОТО

ХИПОТЕЗА ЗА УЧАСТИЕ НА СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ В ПОКРЪСТВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ

ИЗВОДИ

ЗНАЧЕНИЕ НА ДЕЛОТО НА СВ. СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ И МЕТОДИЙ

БЕЛЕЖКИ

ПРЕДГОВОР

Изглежда невероятно, но е факт. Най-голямото постижение на християнската цивилизация в Източна Европа - създаването на славянската писменост и богослужение на славянски език - е един от най-слабо осветените от историографията въпроси. Независимо от близо двадесетте хиляди статии, студии и монографии, публикувани през последните пет века на тази тема. Независимо от изключителните по значение последици в историческото развитие на южните и източните славяни, а и на цялото човечество, които има този факт. Действително (тъй като християнството е единствената религия, която ежедневно се практикува чрез писменото слово) разпространението му от Адриатика до Тихия океан и от Антарктида до Хиндокуш се дължи на идеята на двамата солунски братя Св. Св. Кирил и Методий това да става на роден език.

Наистина все още се водят спорове по фундаментални въпроси, свързани с живота и делото на Св. Св. Кирил и Методий - въпроси, свързани с изясняване на произхода им; с мотивите, тласнали ги към създаване на азбуката; кои са сподвижниците им Климент и Наум -кротки византийски или моравски монаси, или близки сътрудници на българския цар Борис I. И въобще, къде е мястото в цялата тази работа на този велик българин, обявил християнството за единствена религия в държавата си, заемаща тогава територията на Югоизточна и голяма част на Централна Европа. Пасивен наблюдател на събитията, ловко възползвал се в един момент от представилия му се случаен късмет (идването на Климент и Наум в България), за да реши един тревожещ го държавен проблем - богослужението на гръцки език, заплашващ с ерозия народа му? Или генератор на идеята за славянска писменост, застанал зад нея в течение на десетилетия - от раждането на идеята до пълната й реализация - обявяването й в 893 година за официален език в Българската държава и църква?

Споровете ни по всички тези въпроси идват от крайната оскъдица на изворни сведения за хората и събитията около създаването и налагането на славянската писменост. В считаните за по-сигурни и по-точни византийски истории и хроники, информацията за Кирил и Методий, за Борис I и за други участници в събитията, липсват или са крайно оскъдни. В българските им аналози, от които по принцип в резултат на петвековната доминация на една ислямска държава в българските земи са оцелели жалки остатъци, също няма почти нищо по въпроса. Практически главните ни източници и в миналото, и днес остават житията на солунските братя и на учениците им. Но още в първи курс студентите научават, че житията са най-ненадежден източник за исторически дирения, че в тях зрънцата историческа истина са винаги обвити с характерната витиева мъгла на византийското красноречие, от която рационалния учен трудно може да разбере къде е истината, къде благородната измислица, къде библейската аналогия.

Нови писмени източници в архивите и библиотеките по света (отдавна проучени внимателно от историците), които да хвърлят неочаквана и решителна светлина по въпроса, едва ли повече някога ще се намерят. Някой епиграфски паметник, изровен от лопатата на археолозите или багер на строители, остава единствения шанс да научим нещо повече и за Кирил и Методий, за Климент и Наум, за Борис I. Но и той едва ли ще бъде в състояние да хвърли окончателна светлина върху всички интересуващи ни проблеми.

Очевидно диренията трябва да продължат в източниците, с които разполагаме - житийните разкази, въпреки крайната несигурност на сведенията в тях. Много учени смятат, че ядра исторически реалии са останали неоткрити, а други вече анализирани сведения се нуждаят от нова интерпретация. Това е единствения начин за сега да получим нова убедителна информация върху интересуващите ни проблеми, свързани с дейността на Кирил и Методий.

Тези мисли очевидно са споделяли Ангелика Хофер фон Сулмтал и Михаил Маргаритов - двама български историци, живеещи от десетилетия в Германия, заели се с анализа на сведения в житийните източници. Няма да разказвам съдържанието на това прекрасно изследване, за да не развалям удоволствието на читателя сам да се запознае с него. Строго спазвайки правилата на научния и историографски анализ и синтез, с български патос и немска прецизност, авторите установяват нещо, което мнозина подозираха, но не успяха да намерят до сега убедителни доказателства. А те са на първо място българския произход на Кирил и Методий - внуци на висш български аристократ, емигрирал във Византия в края на VIII век; датата на създаването на азбуката - 855 г., което автоматично доказва, че тя е създадена за българските славяни и най-вероятно за държавата България.

Не се и съмнявам, че някои учени (сред тях включвам и себе си) ще приемат заключенията на Ангелика Хофер фон Сулмтал и Михаил Маргаритов. Други ще оспорят част от тях. И това е може би най-хубавото, тъй като позамрялата в последните години дискусия в кирилометодиевистиката ще се оживи и ще раздвижи научните дирения.

Ст.н.с. д-р Божидар Димитров

Икона от руски художник в църквата "Св. Троица" в Русе - XIX век.

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Византологията е сравнително нова и привлекателна наука. Ние, интересуващите се от нея автори на тази студия, бяхме впечатлени от образите на славянските апостоли Константин-Кирил и Методий. При нашите занимания ни направи впечатление, че малко се знае за тях, че това "малко" често пъти **е** противоречиво и понякога не се обяснява правилно. Така например народността на Константин-Кирил и Методий често пъти се смята за необяснена, най-често се представя като гръцка, макар за това да няма убедителна обосновка. Към противоречията принадлежи например това, че висшият византийски служител Константин-Кирил, от когото се възхищавали и го ценели високо император и патриарх, създал едно **в** най-голяма степен антивизантийско произведение - първата известна старобългарска азбука и литература, и по този начин поставил непреодолима преграда пред бъдещото византийско културно проникване и влияние в България. Тук принадлежат обстоятелствата, че той, който **е** роден **в** Солун, съставил съчиненията си не на местното, а на друго славянско наречие, че според мнението на някои учени, неговото славянско наречие е сходно с това на Черноризец Храбър, че те и двамата са "черноризци", т.е. монаси, и че и двамата имат основна задача и дълг в живота и дейността си - българската азбука. Че той своевременно подготвил азбуката и свещените си преводи за повече или по-малко случайно последвалото покръстване на българите, както някои мислят и днес; и че той чрез делото си поставил начало на отделянето на славянските църкви от Византия и неизбежното намаляване на византийското влияние на север. В предложената студия се прави опит да бъдат осветлени тези събития.

Дълбока благодарност дължим на световноизвестния езиковед и изключителен познавач на проблематиката, свързана с покръстването на старобългарите и с Кирило-Методиевото дело, проф. д-р Йоханес Шрьопфер, както за неговото съдействие със съвети и критични бележки, почерпани от огромните му познания и опит, така и за поддръжката, която ни засвидетелства по време на работата ни по предлагания труд. Предварителни резултати от последния бяха представени от нас като научен доклад на заключителното пленарно заседание на Първия международен конгрес по българистика в аулата на Софийския университет "Св. Климент Охридски".

Славянските апостоли Кирил и Методий. Икона от църквата "Св. Никола", 1871 г., с. Радуил, Самоковско. Неизвестен майстор.

ВЪПРОСЪТ ЗА НАРОДНОСТТА НА СЛАВЯНСКИТЕ АПОСТОЛИ.

ИЗВЕСТНИ ФАКТИ И СЛЕДСТВЕНАТА ИМ ВРЪЗКА

Народността на Константин (826-869), който 50 дни преди кончината си в Рим постъпил в манастир и приел монашеското име Кирил, както и по-възрастния му роден брат Методий (815-885), често се представя като "неизяснена" или най-малкото като "гръцка". (Тук понятието народност трябва да се разбира като принадлежност или причисленост към една етническо-езикова група или към един обособен народ или племе).

В тази връзка познанията по скицираните в следните 9 точки факти се нуждаят от аналитична разработка и старателна преценка.

1. Преки указания (в изворите) относно народността на Константин-Кирил.
2. Косвени указания за произхода му: рождение, семейна среда, възпитание, държавна принадлежност.
3. Рожденитe, светските имена на братята.
4. Някои съчинения на двамата братя.
5. Жития на славянските апостоли, съставени от други автори. Пространното житие на Св. Константин-Кирил с данни за неговата народност.
6. Старобългарското наречие в трудовете на Св. Константин-Кирил.
7. Дух и език на Константиновите съчинения в сравнение със съчиненията на съвременните му или близки по време автори с определена народност.
8. Вътрешната убеденост и дългът на Константин-Кирил и Черноризец Храбър и изводи от жизнените им дела.
9. Продължение на Моравската мисия в България.

В това изследване главното внимание е насочено към Константин-Кирил, понеже във връзка с тук разглежданите исторически събития той бил по-важната личност, макар животът му да бил по-кратък, отколкото този на по-възрастния му брат Методий[1].

*Към точка **1:***

Преки указания в изворите

Един извор, който е запазен в единствен препис, отнасян към XII в., изрично споменава българската народност на Константин-Кирил. Това е т.н. "Кратко житие на Кирил", известно също под надслова "Успение Кирилово". Съставителят му е св. Климент Охридски, ученик и дългогодишен сътрудник на славянските апостоли. Там ясно и недвусмислено се съобщава: "Родното място на преподобния наш отец Кирил е многопрочутият и голям град Солун. Там той е роден. По род и рождение той е българин."

Св. Климент Охридски е съставител и на второ, пространно, житие на Константин-Кирил, на което също ще се спрем.

Към точка 2:

Косвени указания за произхода на Св. Константин-Кирил

Константин и Методий са родени в Солун. Баща им бил висш византийски служител[2]. Братята били граждани на Византийската империя[3] и владеели гръцки и български език. Освен това трябва да се припомни, че населението в околността на Солун и на значителната част от града било в онова време славянско. Сам византийският император Михаил III казва на Константин-Кирил: "Всички солунски граждани говорят славянски". Следователно от споменаването на Солун като тяхно родно място не може пряко да се направи заключението, че двамата братя били гърци.

Следователно от това може само да се направи изводът, че външните белези за произхода не позволяват да се извлече от тях обосновано заключение за народността на Константин-Кирил и Методий.

Вземането под внимание на частично установените белези за произхода им може - и при произволната и селективна оценка на отделни доказани белези то трябва - да доведе само до несигурни, необосновани предположения.

Такъв бил и случаят с много досегашни изказвания за Константин-Кирил. Общо погледнато, глобално, некритично и необосновано въз основа на някои белези за произхода, той бива смятан за грък.

И в други случаи така се подхожда, когато личности в многонационалната държава Византия, чиято етническа принадлежност не е изрично доказана, се означават като гърци.

Към точка 3:

Рожденитe имена на Константин-Кирил и Методий

Гръцкото име Методий също не може да бъде сигурно доказателство за неговата народност, както и латинското име Константин.

Всички народи, преминали към християнството тогава, получавали християнски имена, т.е. от юдейски, сирийски, гръцки или латински произход.

Резултати от най-новите изследвания позволяват да се заключи, че рождените имена на двамата славянски апостоли не били Константин-Кирил и Методий, а чисто българославянските Църхо и Страхота.

Името Църхо е трудно за произнасяне на гръцки език. Възможно е Константин-Кирил да го е изоставил, преди още да е бил приобщен към висшето византийско общество. Подобни форми на собствени имена, като например Зарко и Церко, и днес още се употребяват в България[4].

Името Страхота, което в свободен превод означава приблизително "предизвикващ страх", било малко подходящо за църковник. Това име, което не звучи християнски, днес е изчезнало в България. Напълно допустимо е, че Методий го е изоставил, когато постъпил в манастира или още преди това. Има пълни основания да се мисли, че името Методий не е било рождено.

Обичаят изисквал от вярващи, които постъпвали в манастир, или са решили да встъпят в по-висша църковна длъжност, да се откажат от светските (рождените) си имена и да приемат нови. С това се показва отказът от дотогавашния светски живот[5]. И тук ние познаваме като име на по-възрастния от двамата братя само името Методий - това име, което той носил като монах и като епископ. Ето защо трябва да приемем, че това име не ще да е било рожденото му.

За това предположение има и други указания, които са интересни преди всичко с това, че произхождат от мястото на моравската мисия на братята или се занимават с нея:

Чешки хусисти, които виждали в делото на Константин-Кирил и Методий една от своите идеологическо-богословски основи, отбелязват 9 март - според римокатолическия календар, тогава ден на светите Кирил и Методий - като ден на светите Църхо и Страхота.

Една компилация от стари латински легенди за Кирил и Методий, излязла от печат в 1495 в Бохемия под надслов "Животът на св. Църхо и св. Страхота".

Хавел Салански (1567-1621) писал в проповедта си за Ян Хус: "Бог изпратил на чехите двама апостоли: Църхо и Страхота".

Павел Странски (1583-1657) в шеста глава на съчинението си "Чешката държава" писал за Методий: "Епископът с гръцка вероизповед Страхота, т.е. Метудиус или Методиус", и по-нататък, че по-старото църковно управление на страната било устроено "според гръцка или, което е същото, българска насока"[6].

Ян Амос Коменски (лат. Comenius, 1592-1670) споменава в първата глава на книгата си "Тежките сблъсквания на Чешката църква": "Страхота, значи Методий".

Сборникът от духовни песни на пастор Матей Вацлав Щейер "Чешки канционал" от 1683 съдържа химн за двама светии Църхо и Страхота.

Същият химн е отпечатан през 1727 и в съчинението "Citara novgo sakona" от Антонин Копиаш. Там "Църхо и Страхота" са означени като светци патрони на Чехия и Моравия.

Божидар Димитров открил във Ватиканската библиотека една досега неизвестна хроника на италиански език от XVI в. за моравската мисия на славянските апостоли. Там Методий е отбелязан като Страхота.

Тук приведените указания са взети от статията "Църхо и Страхота" на Иван Павлов във в. "О писменах", София, бр. 2 от 8 декември 1979 година.

Към точка 4:

Някои съчинения на двамата братя

Нито едно от днес познатите съчинения на Константин-Кирил и Методий не съдържат, за съжаление, преки указания за народността на двамата братя.

Икона от 1866 г. от църквата "Св. Троица" в с. Еникьой, Румъния.

Към точка 5:

Текстът от пространното житие на Св. Константин-Кирил с данни за неговата народност и произход

Както вече се спомена по-горе, Св. Климент Охридски, дългогодишен сътрудник и следовник на славянските апостоли, съставил и по-обширно житие на Константин-Кирил, намерено от Горски, и друго житие на Методий[7]. Житието на Методий не съдържа указания от значение за разглежданата тук тема. Съответното житие на Константин-Кирил съдържа следния откъс:

"През време на посещението си у хазарите Константин-Кирил бил запитан преди обеда у кагана: "Какъв е твоят сан, та да те поставим на съответното място според сана ти?"

Отговорът на Св. Константин-Кирил се състои от три изречения:

"Имах дядо, много велик и богат, който стоеше близо до царя. Но когато доброволно отхвърли дадената му голяма чест, той бе изгонен и отиде в чужда земя, обедня и там ме роди. Аз потърсих предишната си прадядовска чест, но не можах да я постигна, защото съм Адамов внук."

"Уместно и право говориш, гостенино", отговорили му те и оттогава почнали да му оказват почести.

Тези три изречения имат, по наше мнение, изключително значение.

Текстът в тях, колкото и да е кратък, заслужава, както основно, така и критично изследване. Той е извънредно важен, защото единствено в него Св. Константин-Кирил дава сам конкретни данни за своята народност и произход.

На първо място прави впечатление, че пратеникът на императора не се позовава на собствения си висок сан, който отговарял на възложената му мисия, а на този на дядо си[8].

Как трябва да се оцени този откъс от житието?

Във всеки случай това не е обичаен житиен шаблон, вследствие на който почетеният е представен най-вече като произхождащ от възможно най-високостоящо семейство, понеже съставителят би се освободил от това "задължение" още в началото на житието си. Там той означил бащата на Константин-Кирил като "благороден и богат мъж". Този пасаж не следва да е свободна и благочестива измислица, понеже приведените думи на Константин-Кирил дават за това твърде конкретна информация - и звучат за житието на светеца твърде нехристиянски гордо.

Изложението съдържа, без съмнение, историческо зърно. Не може да се предположи, че семейството по-рано било прогонено от Константинопол, тъй като за граждани на Византийската империя Солун не бил "чужд", а техен втори по големина град. Освен това Константин-Кирил не говорил за някакъв чужд град, а за чужда земя.

Следователно този откъс от житието свидетелства, че Константин-Кирил и Методий били потомци от второ поколение на изгнаническо чуждестранно, невизантийско, високопоставено семейство, някога принадлежащо към двора на неизвестен цар.

Често се предполага, че при означението "моят дядо", чиято чест е търсил, Константин-Кирил ще е мислил за праотеца Адам. Тук се застъпва разбирането, че такова предположение не е приемливо по следните основания:

Поводът за включването на това изложение в житието трябва да е бил значителен. Целта му не може да е била, ненужно да се изтъкне, че и Константин-Кирил, както всички други хора, произхожда от Адам.

В разговорите с образовани християни и богослови Константин-Кирил действително употребявал различни библейски алегории, които били известни и обичайни за събеседниците му. Обаче на този въпрос той не можел да отговори така на един езичник. Това би било безсмислено, неуместно, неучтиво и освен това - непонятно за езичника събеседник.

Отговорът на Константин-Кирил от три изречения, от които първото гласи: "Имах дядо, много велик и славен". Описанието на дядото на Константин-Кирил и това на Адам би трябвало да са еднакви или много сходни, ако в двете би следвало разказът да се отнася до едно и също лице. Такова съвпадение обаче не е на лице - напротив, тук се касае за два диаметрално противоположни характера: единият е "много велик и славен", а другият, праотецът и първият грешник, според библейското повествование, е беден, без-помощен, неразумен, непослушен, лекомислен и поддаващ се на изкушение.

Второто изречение от отговора на Константин-Кирил гласи: "Когато доброволно отхвърли дадената му голяма чест, той бе изгонен и отиде в чужда земя, обедня и там ме роди".

А на Адам не била предложена никаква чест, а била оказана милост, която той приел.

Също така той не отхвърлил доброволно никаква чест, а напротив, бил изгонен позорно и с проклятие от рая, загдето постъпил по желание на дявола против божията заповед.

Адам никога не е бил богат материално, за да може да обеднее.

Третото изречение гласи: "Аз потърсих предишната си прадядовска чест, но не можах да я постигна, защото съм Адамов внук."

Тук "Адам" стои като семантична противоположност на думата "дядо". Следователно, тези две понятия не могат да означават едно и също лице.

Ако под думата "дядо" Константин-Кирил имал предвид Адам, тогава тези две понятия би трябвало да могат да се заменят едно с друго. В такъв случай това изречение, ако се употреби тавтология, би могло също да гласи: "Аз потърсих предишната си прадядовска чест, но не можах да я постигна, защото съм внук на дядо си." Това би бил мисловен ход без смисъл и логика, който не би могъл да бъде използван от разумен човек. Първопричинителят на греха и на смъртта (Рим. 5:15), който по волята на дявола се опълчил против бога, не притежава чест, която би трябвало или би следвало да търси един убеден християнин, бъдещ светец.

Отговорът на въпроса какво е могъл Константин-Кирил да мисли под "Адам", е близко до ума. Той използвал удобната символична значимост на това име, за да покаже, че не може да постигне прадядовската си чест, понеже е слаб и грешен; това е знак на скромност и изповед на собственото несъвършенство, на които православни църковни личности и светци често са давали израз (например св. Иван Рилски казва в началото на Завета си: "Аз, грешният Иван, който не е извършил никое добро дело...").

Както се вижда, съдържанието на всяко от тези три изречения поотделно, не ни позволява да приемем, че говорейки за своя прадядо, Св. Константин-Кирил е имал предвид първогрешника Адам.

Към точка 6:

Старобългарското наречие на Константин-Кирил

По-нататъшното указание за предположението, че семейството на Константин-Кирил не произхожда от Солун, предлага и езикът му. Би трябвало да се приеме, че Константин-Кирил е писал на старобългарското наречие на родния си град, респективно на местността около Солун. Това обаче не е така. Макар славистът В. Облак да е мислел в началото на нашето столетие, че е установил това до някои малки подробности, много по-внимателният В. Ягич е на друго мнение. Той предполага, че диалектът на Константин-Кирил **и** Методий произхожда някъде от местността между Константинопол **и** Солун.

Иван Гълъбов, основавайки се от части върху трудовете на Б. Цонев, посочва, че Константин-Кирил и Методий не са писали на старобългарски диалект, който бил говорим във и около Солун.

*Към **точка** 7:*

Св. Константин-Кирил и Черноризец Храбър

Седем български писатели са познати от IX и X век. Един от тях, Черноризец Храбър, е особено интересен тук, тъй като той, според мнението на различни учени показва, както същия дух, така **и** същите езикови особености като Константин-Кирил. Днес се знае, че Черноризец Храбър принадлежи към кръга около българския цар Симеон. Черноризец Храбър съставил с много познания и диалектически усет полемичното съчинение "О писменех" ("За буквите"), насочено против триезичието, против византийската културна политика, против византийската партия в България и против гърците, които твърдели, че тяхната азбука е по-добра, отколкото славянската. Името Черноризец Храбър означава монах-воин. И. Януш предполага, че зад този псевдоним стои Константин-Кирил; Ф. Снопек е на мнение, че съставител на "0 писменех" е сътрудникът на Константин - Климент Охридски; М. Вайнгард предполага Наум, един от другите сътрудници на Константин-Кирил; В. Златарски - цар Симеон, а Е. Георгиев - чичото на Симеон, Черноризец Докс, и изказва мнение, че този автор показва същите социално и местно обусловени езикови особености (родното наречие), както Константин-Кирил и Методий. Все пак това мнение е изказано без обстойна обосновка и още не е докрай дискутирано. Същото мнение застъпва **и** Януш, който също приема, че името Черноризец Храбър е псевдоним на Константин-Кирил.

Тук прави впечатление, че Януш, Снопек и Вайнгард, които са работили преди Първата световна война, смятат, че Черноризец Храбър бил член на моравската мисия. Продължителите на научното им изследване след Първата и Втората световна война - Златарски, Снегаров, Георгиев и Куев - приемат, че той принадлежал към кръга на цар Симеон.

Предположенията на Януш, Вайнгард, Снопек, Златарски и Георгиев показват, че наречието и духът на делото на Константин-Кирил били много подобни или еднакви с духа, езика и делото на цар Симеон - на решителния противник на гърците, и на неговия кръг. Тези мнения и мнението на Снегаров показват, че наречието на Константин-Кирил било това на българския придворен кръг. Освен това има обстоятелства, на които досега не е обърнато полагащото им се внимание: и двамата - Константин-Кирил и Храбър, бяха монаси и двамата застъпваха като първа задача в живота си създаването на българска азбука и писмо, и двамата бяха по същество убедени противници на византийското влияние в България.

Към точка 8:

Вътрешната убеденост и дългът на Константин-Кирил

Вътрешният дълг на Константин-Кирил към един народ или една народност едва ли може да се изяви докъм 861 година. Тук правят впечатление преди всичко удивителните му способности, които му дали възможност 17-годишен да има свободен достъп в императорския двор, едва 20-годишен да стане библиотекар на "Св. София" и професор по философия, на 24-годишна възраст да бъде избран за опонент в диспута с иконобореца патриарх Анис, през 855 и 861 да участва в мисиите при арабите и хазарите.

По-нататък прави впечатление предаността му към неговата религия и църква, съзнанието му за дълг, умението и дипломатичността му при изпълнение на държавни и църковни поръчения и известна дистанция към заобикалящите го.

По-нататъшната дейност на Константин-Кирил може да бъде изложена опростено в следния ред:

Създаване на първата славянска азбука.

Превод на свещени текстове на старобългарски език.

Подготовка и ръководство на моравската мисия от 863-866 година.

Създаването на трудове в Моравия, Венеция и признаване на славянския език като богослужебен в 863-868 година.

Този откъс от живота на Константин-Кирил стои под знака на засилващо се освобождение от морална задълженост към императора и патриарха.

Налага се впечатлението, че в края на този освободителен за личността му процес, Константин-Кирил не чувствал вече никакво задължение към императора и патриарха, дори накрая двамата му станали безразлични. Макар папа Николай I да отлъчил патриарх Фотий на Латеранския събор в 863 и Фотий от своя страна да анатемосал папата на църковния събор в Константинопол през 867 - Константин-Кирил приел папската покана да отиде в Рим. Той подарил мощите на св. Климент, които бил намерил в Херсон по време на хазарската мисия, не на патриарха в Константинопол, а на папата в Рим.

Византия станала впоследствие безразлична на Константин-Кирил. Той не я споменава, не се застъпва за интересите й, отказва се от блестящия живот в Константинопол, остава - заобиколен от враждебно настроения към него баварско-франкски клир - в Моравия и не се връща вече в областта на византийското влияние. Напротив, той проявил страстна ангажираност за славянското дело и положил началото на самостоятелното културно развитие на славяните. Неговата заангажираност важала за **славянството,** което той разбирал като общност, а не само моравците, сред които проповядвал и живеел, **на чийто език обаче никога не е писал.**

ЗА СЛАВЯНСКАТА АЗБУКА НА СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ -ГЛАГОЛИЦАТА

Историческо постижение и най-убедително доказателство за вътрешния дълг на Св. Константин-Кирил е създаването и оформянето на първата старобългарска азбука - глаголицата[9].

При това и за първоначалната й подготовка, както и за написване на трудове в Моравия по-късно, тъй взел под внимание фонетическите особености само на **старобългарския език.**

Ние, преди да навлезем в подробности за постижението на Константин-Кирил, смятаме за уместно да направим една въвеждаща предварителна бележка.

Изглежда, като че ли досегашните усилия за даване отговор на важния въпрос: за кого - cui bono - Била създадена българската азбука и за кого били преведени гръцките текстове на български, досега са стояли под знака на известна предубеденост, предвзетост, условност и неувереност. Това намира ясен израз в многократните ограничения на изразите с "ако" и "обаче". Едно напълно непредвзето и непредубедено изследване би могло да излезе само от предположението - и тогава естествено да бъде подложено на критична проверка - че това създаване на един книжовен език все пак е било замислено за онези, чиито език и езикови особености, които той владеел, били вложени в основата му, следователно само за българите.

По-често застъпваното схващане, че новата азбука на Константин-Кирил била създадена от него за улесняване провеждането на неговата моравска мисия, не издържа критична проверка на основанията по същество и с оглед на времето.

Константин-Кирил изнамерил българославянската азбука по собствено решение[10], без поръчение и без да му е възложено задължение от византийската светска или църковна власт.

Новата азбука не само не била необходима за изпълнение на мисионерската задача, но нейното въвеждане и разпространение създавали допълнително и напълно излишно затруднение. Моравските книжовници вече употребявали латинското писмо. Константин-Кирил нямал никакъв повод да изнамери за тях нова писменост. Напротив, би било странно начинание да изнамериш нова азбука, която никой не е изисквал, на език, който той не е владеел, за страна, която не е познавал, и за народ, който не се е нуждаел от писменост, понеже вече притежавал изпитана такава отдавна, при това толкова добра, че се ползва до ден днешен.

Накрая по-нататъшното поведение на Константин-Кирил показало, че той нямал интерес да пригоди азбуката си към моравския език. Той без друго би сторил това, ако азбуката би била замислена за

моравците, дори предварително би могъл да го направи, понеже принадлежащите към пратеничеството на Ростислав биха му дали всички сведения още в Константинопол. Най-късно в Моравия би трябвало да го извърши, понеже там също направил преводи. Азбуката му останала непроменена, т.е. неподходяща за езика на моравците. Остава да приемем, че тя била създадена единствено за старобългарския език, т.е. за старобългарите.

Братята Кирил и Методий. Икона от Станислав Доспевски, 1866 г.

КОЯ АЗБУКА БИ ТРЯБВАЛО КОНСТАНТИН-КИРИЛ ДА ИЗБЕРЕ В ПОДГОТОВКА НА МОРАВСКАТА МИСИЯ?

Ако се допусне, че Константин-Кирил искал или трябвало да изпълни възложената му моравска мисия в интерес на своята държава, на своя император и на своя патриарх и по някаква причина да измести познатото в неговата мисионерска област латинско писмо, тогава той би трябвало да действа другояче. Би следвало да въведе поне познатото му и общоприето в много страни през епохата гръцко писмо. На първо място това писмо би било толкова неподходящо за целта, колкото и латинското, но би могло, както и другото, с малки промени да бъде пригодено. Единствено това би било в интерес на тези, които му възложили тази мисия. При това императорът се стремял да разшири областта на влиянието си в противоположност на франкската държава, а патриархът да разпространи юрисдикцията си върху една област, за която претендирали мисионерстващите там франкски епископи.

ЗА КОГО БИ МОГЪЛ КОНСТАНТИН-КИРИЛ ДА СЪЗДАДЕ СВОЯТА АЗБУКА?

Създаденото от Константин-Кирил, ако то въобще трябва да е имало смисъл и цел, би могло да бъде замислено на народен език без писменост, който той владеел в съвършенство, за страна, която според мнението на Константин-Кирил - като единствено изключение в Европа - не трябвало да употребява нито една от двете съществуващи изпитани отдавна писмености (латинската или гръцката).

Константин-Кирил, който като философ, дипломат и църковен политик сигурно ще е разсъждавал за смисъла и последиците на своето намерение, трябва да е знаел, че създадените от него писменост и книжовен език са политическо дело от първа величина, и то по две причини. Първата, че с това той създава непреодолимо препятствие за разширяване на византийското културно и политическо влияние сред старобългарите и другите славяни. Второ, влиза в конфликт по въпроса с догмата за триезичието, както с Константинопол, така и с Рим.

Константин-Кирил бил роден и израснал в град и местност, където наред с гръцкия старобългарският бил също говорим език. Той владеел и двата езика, но по-късно писал само на български. Азбуката на Константин-Кирил е изработена според старобългарските фонетични особености и създателят ѝ дотогава не познавал други славянски езици и народи и нямал отношение към тях.

Трудно е да си представим, че той не би могъл да не изнамери глаголицата на българите, с цел да създаде за тях книжовен език. Няма друга дори само малко убедителна алтернатива за това пред-положение.

Български език се говорел и в северните, и в западните византийски провинции на Балканите. Въвеждането на нова азбука във Византия би било невъзможно: нито императорът, нито патриархът, нито местният гръцки клир биха допуснали нова писменост, която да укрепи българите. Не по-малко Константин-Кирил е развил и оформил старобългарския като богослужебен книжовен език.

ДАТИРАНЕ НА АЗБУКАТА

Ние имаме две опорни точки за опита да датираме създаването на първата славянска азбука. Те са следните:

а) Преводите, с които Константин-Кирил отпътувал в 863 за Моравия, били написани с нова азбука. Следователно тази писменост трябва предварително да е била изнамерена.

б) Черноризец Храбър, почти съвременник на славянските апостоли, единствен посочва датировката - 6363 година от "сътворението на света"; само той сигурно е можел да знае повече относно времето на оповестяването ѝ (ако той не е бил самият Константин-Кирил).

Обаче за да разберем позицията и намерението на Константин-Кирил, не е важно кога е засвидетелствана тази писменост, а кога и защо той решил да я създаде.

Ако дадената от Черноризец Храбър датировка 6363 година за произхода на глаголицата изчислим според нашето летоброене, не бива да забравяме, че в тогавашното време имало две различни летоброения "от сътворението на света".

Те били:

а) Византийската система на летоброенето.

При тази система от дадена датировка трябва да се извади 5508, за да се дойде до нашето изчисление на времето. По тази система били изчислявани годините във Византия и на Балканския полуостров. Ние намерихме в български и византийски съчинения, които се отнасят до българската история, 12 стари датировки. Те са взети от сборниците "Македония", с. 40, 41, 44, 48, 55, 62, 65 и 66 и от "Старобългарски страници" от П. Динеков, с. 54, 159, 168, 195. Всички тези датировки са направени само по византийската система на летоброене. От това можем само да заключим, че в онова време византийското летоброене било предпочитано.

Ако дадената от Черноризец Храбър година 6363 от "сътворение мира" се вземе за основа на датиране на Константиновата азбука, то по византийската система се получава 855 година. В това време никой не е мислил за моравска мисия.

б) Александрийска система на летоброене.

При александрийската система на летоброене трябва да се извади 5500, за да се дойде на нашето изчисление на времето. Тогава александрийското летоброене, с малки изключения, не било прието в България. Също така няма данни, че то дори било познато тук. Въпреки това мнозинството от учени, които се интересуват от делото на Константин-Кирил, считат, че Черноризец Храбър е направил датировката си според това летоброене. Нам не е позната убедителна обосновка за това.

Ако въпреки липсата на убедителни основания датировката на Черноризец Храбър се изчисли според александрийската система на летоброене, получава се *863 година.* В тази година Ростислав молил за изпращане на мисия и Константин-Кирил приел пътуването си вече с готовите преводи от Евангелието, записани с новата азбука.

Тук се поставя следният въпрос: може ли някой в по-кратко време от една година да се издигне до решението да създаде нова азбука, след това да я изработи, да изнамери нова оформена християнска терминология на езически език, да преведе части от Библията и други богослужебни книги[11], тези преводи да напише с новите букви, да подготви една важна мисия и да предприеме трудно за онова време пътуване.

На този въпрос може да се даде само отрицателен отговор. Макар всяко сравнение тук да е незадоволително нека припомним, че например египтяните се нуждаели най-малко от 1000 години, докато оформили писмените си знаци, асирийците и вавилонците -столетия, а гърците се нуждаели от векове, докато така променили и допълнили финикийската азбука, че въз основа на нея могла да бъде съставена тяхната.

Промеждутъкът от време, който се намира между деня, когато Константин-Кирил започнал да обмисля дали трябва да създаде българска азбука, и деня, когато били обявени на обществеността готовите преводи на старобългарски език, трябва, според всеки логически мисловен процес на човека и според опита, да обхваща години. Освен това следва също да размислим, че всички основания говорят в полза на предположението, че това обявяване не е извършено веднага след приключване на работата, а че Константин-Кирил трябвало да изчака подходящ случай.

Този промеждутък от време включва например трудния процес за идване до решението да поеме върху себе си такова бреме. Създаването на азбуката, за която трябвало да бъдат намерени не само оптимални графични решения за всяка буква, но и предварително да бъдат направени точни фонетични изследвания, е трудна и продължителна работа. (Във фонетично отношение азбуката на Константин-Кирил е една от най-точните от всички забележителни азбуки.) Също така трябва да се приеме, че в началния си вид тя не е била окончателно оформена, поради което новата азбука е трябвало да бъде преработвана впоследствие.

Същото важи за превода на части от Библията и на други богослужебни текстове на български език. Такива преводи без друго принадлежат към най-трудните и се извършват продължително време. Константин-Кирил ги написал с новата азбука, т.е. той трябвало продължително да се упражнява с нея, докато придобие необходимата сръчност, за да може да пише книги с новите писмена. Трябвало да изработи за езическия български език нова християнска терминология и нова християнска фразеология.

Също и тук трябва да приемем, че първите ръкописи не са били в окончателни редакции, т.е. Константин-Кирил трябвало първите си ръкописи да е проверявал по стил и правопис въобще, да ги е коригирал и още веднъж или няколко пъти отново да ги е преписвал, преди текстовете да са получили окончателната си редакция.

Представата ни за практическия ход на това книжовно дело следва да ни доведе до заключението, че според човешката преценка и според всеки опит Константин-Кирил трябва да е взел решението (и само за

това се касае тук) да създаде глаголицата доста време преди въобще да е мислил да предприеме дело като моравската мисия, без оглед на това - каква хронологична система лежи в датировката.

ПРИЧИНИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА АЗБУКАТА

Поводът за създаване на азбуката от страна на Константин-Кирил трябва да се търси в субективната и емоционалната област и в определено политическо намерение, поради което, според мнението на Константин-Кирил, старобългарите трябвало да имат собствена славянска писменост, която той смятал, че трябва да създаде. Това не може да се установи лесно. Всички днешни християнски народи били обърнати към християнството, без за това да е трябвало да имат собствена азбука. Всички европейски народи, с изключение на гърците и римляните, успешно развивали своите култури с чужда азбука, без да се стараели да изнамерят собствена или да чувстват липсата на такава. Освен това един висш служител в Константинопол като Константин-Кирил, не можел да си постави за задача да извършва дела в полза на опасния политически противник от север, тъй като те биха се оказали препятствие за традиционната византийска политика към разширяване на политическото й и културно влияние в Балканския полуостров.

Апостолите Кирил и Методий в Преславския дворец. Литография от Н. Брайкович, 1865 г.

СУБЕКТИВНИ И ЕМОЦИОНАЛНИ ПРИЧИНИ

Много трудно е да се отгатнат субективните и емоционалните причини за създаването на славянобългарската азбука. Ние сме склонни да приемем, че те могат да бъдат обяснени само чрез обстоятелството, че Константин-Кирил, макар и да бил византийски служител, се е чувствал българин. Разбира се, това предположение е може би повлияно от днешното ни схващане относно народностната му принадлежност, но ние не намираме друго приемливо обяснение за великото му дело, освен обоснованото предположение, че той е действал като убеден, деен български родолюбец.

ПОЛИТИЧЕСКИ ПРИЧИНИ

Това епохално дело имало огромни политически последици, които Константин-Кирил без друго предвиждал и към които се стремял.

Без това предположение едва ли можем да разберем причините за създаването на глаголицата. Византия имала тогава само две възможности да отстрани постоянната заплаха от север: или военна, чрез тотална победа над враждебно настроените и вечно неспокойни българи и продължителна осигуреност чрез завладяване на страната им, или чрез своето културно влияние, включително християнизация, което идвало от по-високата й култура и цивилизация, с крайна цел - приобщаване към византийската традиция и общност. Пълна военна победа се оказала невъзможна. Културното влияние обаче все повече се засилвало и приобщаването на България към Византия изглеждало постижимо. България била политически и военно независима, обаче духовно и културно била зависима от Византия. Гръцкият език станал официален и дворцов в България. Азбуката на Константин-Кирил прекъснала това развитие. Не е приемливо, че тя била създадена само за да може чрез нея България да премине към християнството. Това би било уникум в историята, понеже никой народ не се нуждаел от нова, собствена писменост като предпоставка за хриястинизирането си; също и българите се покръстили по-късно без собствена азбука. Константин-Кирил не можел да очаква, че създадените от него писмена трябвало да бъдат предпоставка за това. Единственото, което той трябвало да очаква, било, че въвеждането на глаголицата решително би изтласкало византийското влияние от областта на нейното разпространение.

Следователно за създаването на славянобългарската азбука Константин-Кирил ще да се е ръководил от намерението да изтласка византийското влияние от България.

ПОСЛЕДИЦИ ОТ НОВАТА АЗБУКА

От византийска гледна точка тази азбука следвало да се окачестви като "предателство" за Византия. Нейната употреба трябвало между другото да окаже следните въздействия:

а) Общо:

Гръцкият език не станал общ за православието. Само малко на брой византийски духовници и при това само в ограничени рамки могли да работят в други православни страни и да бъдат разпространители на византийското влияние. Върховната власт на константинополския патриарх трябвало на първо време да се постави под въпрос и по-късно да бъде отхвърлена. Неговата позиция по отношение на противника му в Рим - папата, значително била отслабнала. С това било подготвено разделението и на православните църкви. Византийската политика не могла да се осъществява дори и чрез авторитета на Константинополската патриаршия в православните страни. Противно на очакванията, най-разпространеният богослужебен език на православието станал старобългарският, който по-късно като църковнославянски временно станал и трети международен език в Европа (Д. С. Оболенски, с. 189).

б) В България:

За богослужението, за литургическите и други книги, за служебните документи и надписи след очакваното покръстване на България би трябвало да бъде използван гръцкият език; България обаче, след делото на Константин-Кирил могла вече със собствения си книжовен език да започне развитието на своя култура. Културната роля на Византия била силно ограничена. Последвало отстраняването на гръцкия език като официален от царския двор и от висшите кръгове. Културният интерес на старобългарина не

предпоставял вече владеенето на гръцки език; България станала независима и укрепнала не само политически и военно, но и културно.

НЕ Е ЛИ БИЛА ЗАМИСЛЕНА И СЪЗДАДЕНА ГЛАГОЛИЦАТА И ПРЕДИ 855?

Този въпрос намира отговор в досегашното изложение. Със своите обосновки то дава да се разбере защо Константин-Кирил не обявил по-рано решението си да създаде българска азбука и не я предложил на княз Борис, когато тя била завършена. В такъв случай той би си навлякъл неразположението на императора и патриарха, които биха възпрепятствали намеренията и делото му.

Той обаче дочакал и се изявил с готовото си творение веднага, когато се появил неочакван повод, а именно - моравската мисия.

ЗАЩО НАЙ-НАПРЕД В МОРАВИЯ?

Тази азбука била използвана от Константин-Кирил за пръв път при преводите му на библейски и богослужебни книги от гръцки на старобългарски във Византия и сетне при мисията му в Моравия. Най-малко по три причини той не я използва първо в България, а именно:

а) Константин-Кирил, който нямал покана от Борис, стоял пред избора: или веднага да употреби откритието си в Моравия по повод на неочаквано появилия се благоприятен случай, или да чака по-нататък, докато може би в неопределено бъдеще би се предложила друга възможност да го използва в България.

б) Евентуално преселване на висшия византийски сановник Константин-Кирил и на брата му Методий в България преди моравската мисия не би било за Борис и политиката му помощ, а тежко бреме, още повече че били християни и служители с висок сан. Като представители на Византия и като внуци на изгонен от българския сановник те биха били приети, освен това, враждебно и от опозицията. Тази опозиция, която, както е известно, след покръстването под владичеството на по-възрастния син на Борис вдигнала кървав бунт, би могла да оцени пристигането и работата на Константин-Кирил и Методий като допълнително доказателство за отстъпчивостта на княза към византийското влияние, както в политическата, така и в църковната област.

Третата и според нас най-важната:

в) Константин-Кирил и Методий, внуците на изгонения висш аристократ от българските дворцови кръгове, не биха могли да отидат при правнука на гонителя и да станат зависими от него.

МОРАВСКАТА МИСИЯ -ПРИЧИНИ И НАМЕРЕНИЯ

Второто велико историческо дело на Константин-Кирил била моравската мисия. Тя се осъществила от три фактора с оглед различните им интереси:

1. Ростислав (840-869), тогавашният великоморавски княз помолил византийския император Михаил III да му изпрати мисионери, които да обучават вече покръстения му народ в християнски закон и да го наставляват по пътя на истината.

2. Император Михаил III и патриарх Фотий, които откликнали на тази молба.

3. Константин-Кирил, който ръководил тази мисия. Споменатата религиозна цел на това мисионерско пратеничество, което напуснало Византия през есента на 863 (Оболенски, с. 189), имала явните белези на привидна святост. Интересите на трите страни не били еднакви. Всяка от тях преследвала собствени цели.

Ростислав търсил връзка и помощ от Византия, понеже се чувствал заплашен, след като могъщите му съседи Людовик Немски и Борис Български се съюзили в началото на 60-те години против него.

Император Михаил III и патриарх Фотий търсели съюзник срещу своя противник - България, освен това искали да спечелят моравците, ако би било възможно, за ръководеното от Византия православие и чрез него да ги поставят в културна и религиозна, а заедно с това и политическа зависимост от Византия.

Това намерение е документирано в препоръчително писмо на императора за Константин-Кирил до Ростислав. Там се казва:

"Императорът по Божия милост му изпраща най-мъдрия мъж, който владее и моравски език. (Католиците) моравци да не се бавят, но да се обърнат и да тръгнат по истинския път."

Тук императорската канцелария преувеличава. Константин-Кирил не владеел моравски език, макар да го разбирал донякъде, тъй като през епохата диференцирането на славянските езици бил в ранен стадий.

Работата и усилията на Константин-Кирил се движели в съвсем друго - негово собствено направление, различно от това на неговите светски и духовни началници - Василевса и патриарха, което на пръв поглед е неразбираемо и необяснимо. Той, високият църковен и държавен служител, никъде не се заловил да разпространява православната вяра или да защитава византийските интереси. В противоположност на Ростислав и император Михаил той не говори за "моравци", а само за славяни.

Неговата работа, провеждана при трудни условия и голяма външна съпротива, била насочена против триезичието и за създаване собствена независима славянска книжнина и изграждана върху нея култура чрез въвеждане на неговата азбука. Обаче славяни имало не само в Моравия, но така също и у враждебните, северните гранични съседи на Византия, в България и например също във византийска Тракия, Македония, Солун и Пелопонес.

Към точка 9:

Продължение на Моравската мисия в България

Завръщането, и то в България през 866 на останалите живи сътрудници на Константин-Кирил и Методий от моравската мисия, поставя два въпроса: защо сътрудниците и учениците на Константин-Кирил и Методий дошли в България, а не се върнали в Константинопол, както би трябвало да се очаква от една византийска мисия? И била ли е тази страна избрана от Константин-Кирил и Методий като следваща тяхна цел, т.е. постъпили ли са в това отношение техните следовници според завета на своите учители?

Според възложението и намерението на този, който я изпратил, тази мисия нямала задача за изпълнение в България.

Подбудите за идването на сътрудниците на Първоучителите в България не биха могли да бъдат просто да работят и по-нататък сред славяните, понеже, ако би се касаело само да това, те биха могли да останат в Моравия, след като следвайки примера на Константин-Кирил, се заангажирали с Рим, или в Сърбия, която и по-възрастните трябвало пешком да прекосят. Освен това България не била чисто славянска държава.

Остатъкът от мисионерската група също не дошъл в България по покана, който й обещава добри условия за живот или отнапред ново поле за работа. Също не станало така, че те на път за Константинопол останали в България въз основа на спонтанно вдъхновение, понеже втората група от тази мисия отпътувала за България през византийската столица. Теофилакт пише в житието си за св. Климент Охридски: "Те закопнели за България, за България си мислели и се надявали, че България е готова да им даде спокойствие".

На въпроса, дали тяхното идване в България било в изпълнение на завета или указанията на Константин-Кирил и Методий, би следвало да се отговори с "да".

Възможността мисията в Моравия да се провали била предвидена от самото начало и следователно трябвало да се помисли, какво би следвало да се прави след това. Произтичащото оттук решение могло да се вземе само от Константин-Кирил и Методий и не против волята им. Съобразно с това идването в България било също израз на вътрешното им разположение.

НАРОДНОСТТА НА СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ

От досегашното изложение следва, че пет различни факта предлагат данни, респективно указания за народността на Константин-Кирил, които взаимно се потвърждават и допълват. Те са:

а) преките данни в краткото житие на Константин-Кирил "Успение Кирилово"
б) отговорът на Константин-Кирил в двореца на хазарския каган
в) неговото наречие
г) стилът и духът на съчиненията му

д) вътрешната му връзка.

Към подточка "а"

Дългогодишният съратник на Константин-Кирил - Климент Охридски, пише в съставеното от него Кратко житие, че Константин-Кирил е българин (славяните в България по това време били вече понякога наричани българи). Няма основание да подозираме дългогодишния съратник на славянския апостол, че в това отношение не е имал достатъчна информация или не е съобщил истината.

Към подточка "б"

Според отговора на Константин-Кирил в двореца на хазарския каган Константин-Кирил не произхождал от византийско семейство; дядо му принадлежал към приближените на чуждестранен "цар"; този дядо, след като отхвърлил предложената му чест, трябвало да бяга в чужбина; и Константин-Кирил бил там роден. По това време нямало гръцка държава извън Византия и от всички славяни само българите имали цар.

Към подточка "в"

Наречието на Константин-Кирил не било говореното в Солун българославянско, а употребявано много по-далеч от североизток, от което са установени остатъци в намиращата се и до днес местност в българската част на Родопите. Константин-Кирил не е могъл да усвои това наречие от населението на родния си град, а само от семейството си. Сигурно с течение на времето неговото наречие се уеднаквило с говоренето в родния му град. Обаче са останали достатъчно лингвистични белези, за да може да се докаже различието.

Българославянското наречие на Константин-Кирил показва, че този славянски апостол произхожда от преселило се в Солун семейство и потвърждава частично дадения от него отговор в двореца на кагана. Може би косвено то подкрепя и изказването на Климент Охридски, според което Константин-Кирил имал народността на българите, живеещи североизточно от Солун.

***Към** подточка "г"*

Езиковите особености на Константиновите съчинения и духът на трудовете му са подобни, респективно еднакви с тези на Черноризец Храбър. Това подобие е толкова голямо, че някои учени пред-полагат, че двете личности са тъждествени. Според общоприетото днес мнение Черноризец Храбър принадлежал към българския княжески двор. Тъй като езиковата особеност на хората говори за произхода, ранга и принадлежността им към определени социални слоеве, наречието на Константин-Кирил е по-нататъшно паралелно потвърждение на отговора му у хазарите, именно, че семейството му произхождало от придворен кръг.

Към подточка "д"

Вътрешното задължение на Константин-Кирил намерило най-ярък израз в създаването на най-важното му дело - старобългарската азбука, глаголицата. С изнамирането ѝ Константин-Кирил преследвал цели, които приблизително по същото време енергично се стремил да осъществи и българският дворец също с вътрешно и външнополитически средства, именно духовната независимост от Византия. Това дело, което произлязло без видим външен повод, било от византийско гледище предателство в полза на България.

Въз основа на гореизложеното и според застъпеното тук мнение византийският гражданин Константин-Кирил и семейството му били по народност българи, потомци на аристократ, принадлежал поколение назад на българския царски дворцов кръг.

Св. Методий. Стенопис от Д. Момров в Рилския манастир, 1841 г.

ПРЕДПОЛАГАЕМИ ПРИЧИНИ ЗА БЯГСТВОТО НА КОНСТАНТИНОВОТО СЕМЕЙСТВО ОТ БЪЛГАРИЯ

След хан Кормисош (739-756) в продължение на 50 години, по времето на владетелите Винех (756-762), Телец (762-764), Сабин (764-766), Умар, Окту (766-767), Паган, Баян (767-770), Телериг (770-777), Кардам (777-803) до възкачването на хан Крум на трона в 803, България била обзета от вътрешни борби и смутове. Привържениците на понякога победените партии бягали извън страната, най-често във Византия. Между тях един път се намерил дори един владетел, хан Телериг, който в 777 отишъл в Константинопол и там приел християнството и бил кръстен.

Възможно е, че по някаква вътрешно-политическа причина и семейството на Константин-Кирил да е принадлежало към някои от групите бегълци.

Допустима е и втора причина за прогонване дядото на Константин-Кирил: той и потомците му били християни, а и двама от внуците му станали светци. Най-малко един от тях, Константин-Кирил, както може да се разбере от отговора му в двореца на хазарския каган, търсил честта на дядо си. Този клирик едва ли би я търсил, ако дядо му би бил езичник. Следователно дядото сигурно е бил християнин.

Християни е имало винаги в България. До идването на Аспаруховите българи на юг от Дунав към 680 сред славянското селско население тук, което навлязло в Балканския полуостров преди това, е имало привърженици на тази вяра, която била държавна религия на Византийската империя.

Пратениците на княз Борис заявили в 870 на църковния събор в Константинопол, че българите, след като в 680 преминали Дунав, намерили византийски духовници.

Първият български светец Боян (Енравот-Нравота) бил посечен заради християнската си вяра в 833, следователно преди покръстването на България. Тези християни били преследвани понякога жестоко. Следователно може да се мисли също така, че дядото на Константин-Кирил трябвало да бяга по религиозни причини.

ОПИТ ЗА ДАТИРАНЕ НА БЯГСТВОТО

Константин е роден през 826, а Методий в 815 година. Дядо им ще да е бил богат човек, когато "доброволно отхвърлил дадената му голяма чест" и бил изгонен. Ако за следващото поколение на родителите се определят 30 до 35 години, това би означавало, че изгонването е станало приблизително между 780 и 796 година. По това време хан Кардам (777-803) управлявал България.

ХИПОТЕЗА ЗА УЧАСТИЕ НА КОНСТАНТИН-КИРИЛ В ПОКРЪСТВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ

Няма указания, че българският княз Борис и Константин-Кирил са се срещали някога, макар двамата по едно и също време да преследвали по очебиен начин еднаква цел - създаването на самостоятелна славянобългарска култура. Има различни данни, които позволяват да изглежда оправдано предположението, че двамата съвременници са имали непряк контакт. Да насочим вниманието си върху следните четири факта:

1. Покръстването на българите се извършило според приетото днес становище по следния начин: в едно сражение против император Михаил през 864 или 865 Борис веднага капитулирал, след което приел християнството и признал върховното господство на византийския император. Посочват се две различни причини като основания за това сражение:

а) Поради глада вследствие на неурожай българите предприели поход, за да завладеят Константинопол.

б) Византия била обезпокоена от договора, който Борис сключил с Людовик Немски, и нападнала българите.

Междувпрочем, контекстът в тези становища издава техния извор - характерният едновремешен гръцки шовинизъм.

2. Приблизително в 843 Константин-Кирил намерил свободен достъп до византийския императорски двор и по това време посещавал Магнаурската школа.

3. В един екземпляр на преведената в Търново между 1311 и 1340 Манасиева хроника (днес във Ватикана) са внесени от неизвестен книжовник, който очевидно разполагал с изчезнали междувременно извори, предполагаемо в 1345, някои добавки, отнасящи се до българската история. Една от тези добавки гласи: "При този цар (василевс Михаил III, 842-867) и неговата майка се покръстиха българите. От тогава до сега има 511 години. Някога, не зная как, сестрата на българския княз бе пленена от гърците и бе предадена в царския двор, покръстена бе и научена на книга. В царството на тези царе понеже съществуваше голям мир между гърци и българи, тя бе разменена за един болярин на име Теодор Куфара. Когато пристигна, тя не преставаше да поучава своя брат относно Христовата вяра, догдето го покръсти. След като той се покръсти, българите въстанаха против него, като искаха да го убият, понеже оставил тяхната вяра"[12]. (П. Динеков, с. 367)

4. Биещото на очи съвпадение по време на покръстването на българите в 863 и завършването на славянската азбука и на преводи на свещени текстове на български от Константин-Кирил и обявяването им също в 863 прави впечатление, но досега не е обърнато върху него достатъчно внимание.

*Към точка **1***

Има достатъчно основания да се съмняваме във всички подробности, давани в традиционните изложения за покръстването на българите.

Един императорски документ, който гласи: "Мир с княза на българите Борис. Борис получава областта между Желязната врата и Дебелт, наричана от българите Загоре. Борис преминава към християнството" (Дьолгер, с. 56) - към 863 година[13]. Нито един официален императорски документ не споменава за сражение, още по-малко за победа. Фактът, че за едно сражение от различните автори се посочват двама различни нападатели, показва, че сведенията ни за това не могат да се смятат за сигурни.

Освен това не може да се разбере защо една армия трябвало "от глад" да премине плодородните области северно от Константинопол, за да обсади византийската столица.

Също така непонятно е, че Византия трябвало да започне война с българите, заради един всъщност незначителен договор. Обаче малко по-късно (869), когато Борис възнамерявал да възприеме римското християнско вероизповедание, едно значително дело, решително в противоречие с византийските интереси (намерение, което се осуетило само поради упоритостта на договорителите - папа Адриан и Борис), византийското управление не намерило друго средство да го възпрепятства, освен меки увещателни опити[14].

Борис никога не е показал, че е бил готов да признае византийското духовно господство. Византийският император Михаил никога не постъпвал така, като че ли той би могъл да претендира за такова върховно господство. Знаменателно е, че никой съвременник, а само различни византийски автори от следващото столетие писали за тази мнима война (Оболенски, с. 117); следователно това са автори, които не могли да имат собствени сведения и чийто стил издава тенденцията и пристрастието им.

Известията за мнимото сражение, за което никой не знае кога, къде и защо би могло да се състои, съдържат също една неповторима абсурдност. Те съобщават, че императорската армия наистина победила, обаче победените противници - българите - след тази битка придобили византийска територия. Тези известия са толкова противоречиви, непълни и нелогични, че въпросът, дали въобще има достоверни извори, които потвърждават това сражение, изглежда оправдан. Също така не е понятно, как един насилствено новопокръстен могъл да бъде вече толкова ревностен християнин, че даже да ослепи сина си, защото последният бил противник на християнството[15]. Възможността Борис предварително да е бил приел християнството и вече отблизо да е познавал християнското учение е твърде вероятна.

Към точка 2

Около 843, следователно 17-годишен, Константин бил отведен от Солун в Константинопол, приет в Магнаурската школа и получил свободен достъп в императорския двор[16]. Една привилегия, каквато и най-висши византийски сановници не са имали. Какви причини биха могли да подтикнат византийското управление, респективно императора към това? Константин сигурно притежавал изключителна интелигентност. Обаче само това качество никога не би било достатъчно основание за свободен достъп в който и да е императорски двор и още по-малко за един 17-годишен младеж от провинцията. Правителството в Константинопол сигурно имало други основания, за да доведе в Константинопол един младеж, произхождащ от българско болярско семейство. Този случай напомня за отношението към друг умен български младеж, а именно княз Симеон, който по-късно също така бил доведен в Константинопол, приет в Магнаурската школа и имал достъп до императорския двор. (Впрочем Византия трябвало да изживее разочарование и в двата случая.)

Намеренията на византийското управление при случая с Константин-Кирил не могат да се подкрепят с документи. Ние предполагаме, че те били свързани с покръстването на българите и с непроектираното от византийската власт изнамиране на българската азбука.

Към точка 3

Спомената по-горе допълнителна добавка в Манасиевата хроника означава, че Борис приел християнството чрез византийците не в 863, а възможно още преди това, убеждаван от сестра си. Досега на тази добавка почти не е обръщано внимание, понеже авторът й е неизвестен и споменатите в нея подробности не са смятани нито напълно, нито отчасти за потвърдени. Все пак би трябвало да се погледне на нея по-сериозно, понеже тя може отчасти да бъде потвърдена. Едно послание на император Михаил Ш до Борис от 844 съобщава:

"Борис трябва да освободи монах Теодор Куфара на всяка цена, която би поискал." (Фр. Дьолгер, с. 54, документи от 844. Dolger Franz, Regesten der Reiserurkunden des Ostromischen Reiches, Munchen und Berlin, 1965 г.).

Следователно, както твърди неизвестния книжовник, Борис все пак имал при себе си един византийски пленник - Теодор Куфара, когото императорът искал да освободи на всяка цена. Едно по щастлива случайност дадено, макар и непълно потвърждение на добавките в Манасиевата хроника.

Към точка 4

Наистина очевидна е учудващата едновременност на покръстването на българите, което както още се мисли днес, станало случайно, и на завършването на създадената от Константин-Кирил българска азбука, и на направените от него свещени преводи. Не може да е случайност, че Константин-Кирил работил в продължение на години върху произведенията си, както се предполага, които от тогавашното гледище можели да намерят приложение само в езическа България след покръстването й.

Фактът, че след като Борис бил обърнат към християнството, кръстен и започнал мъчителният процес за християнизирането на българския народ, Константин-Кирил бил вече създал нужните за това преводи, показва, че е съществувала известна, до сега необяснима съгласуваност между преводаческата работа на Константин-Кирил и подготовката за покръстването на българите. Едва ли би следвало то да се обясни със "случайност". Както се споменава по-горе, Константин-Кирил с най-голяма вероятност започнал дълго време преди 863 работата с азбуката и с преводите, които първоначално били замислени за българите. Който е поел върху себе си толкова тежко бреме, трябвало да има повод за него и да е убеден, че делото му би имало смисъл, т.е., че практическото му приложение било обозримо в недалечно бъдеще. Понеже преводите биха могли да намерят употреба само в обърнатата към християнството България. Повод за това обръщение можел да даде само българският владетел Борис. Кой би могъл да даде на Константин-Кирил сигурност или най-малкото основателна надежда, че Борис би приел християнската вяра и би я въвел в страната си в обозримо недалечно време?

Това лице би трябвало да отговаря на пет изисквания, а именно:

да има непосредствени познания за замислите и намеренията на Борис;

да знае, че някой полага усилия с изглед за успех, да запознае княза с християнската вяра и да го обърне към нея;

да е имало с Константин-Кирил един вид таен контакт, понеже нито езическата българска върховна власт (преди всичко по-късната опозиция под водителството на по-възрастния княжески син Владимир) трябвало да знае, че някой се опитва да покръсти Борис, нито византийските светски и църковни висши власти трябвало да знаят, че Константин-Кирил работил за изнамиране на българската азбука и за превеждане книги на български език.

Това лице трябвало също предварително да е обсъдило с Константин-Кирил цялата му дейност и да се е намирало във връзка с него, за да е могло да го запознае с хода на усилията за покръстването;

чрез положението и характера си да се ползвало с доверие, че Константин-Кирил да можел да разчита на сведенията му и да започне работата с преводите;

да е имало същите убеждения като Константин-Кирил, именно че българите трябвало да имат собствена азбука.

Не се знае кое би могло да бъде това лице. Който не се задоволява с това установление, трябва да тръгне по пълния с риск път на хипотезата. Такъв опит ще направим тук. Три възможности биха били мислими, как Константин-Кирил е могъл да получи точни сведения за настроението в българския дворец:

а) чрез византийското управление. Обаче то никога не би могло да бъде взето под внимание, или би дало на Константин-Кирил повод да създаде българска азбука и да направи преводи на български език;

б) чрез семейството си в Солун, което може би все още поддържало връзки със сродници и някои приятели. Обаче тези сведения биха били малко сигурни и достоверни, а и опасни, тъй като те - ако въобще са възможни - биха могли да се получат трудно и само по околни пътища;

в) чрез сестрата на Борис в Константинопол. Съществуването на такава роднина на българския княз във византийската столица, която е спомената само в една частично потвърдена бележка, не може да се приеме като сигурно. Обаче то също така не може да бъде отхвърлено като невъзможно. Тази сестра на княза била единственото лице, което могло да изпълни всички споменати по-горе пет изисквания. Това предположение позволява да се изгради една хипотеза като основа за дискусии, макар тя да не е още достатъчно обоснована.

Трябва да се приеме като ясно, че Византия била заинтересована от покръстването на българите. То би позволило щото патриархът, който по това време особено подчертано прокарвал и византийската

държавна политика, да придобие духовна власт над вярващите в България. Сестрата на българския владетел, която била предадена в импеторския двор, там станала убедена християнка и според бележката в Манасиевата хроника по-късно покръстила брат си, останала в Константинопол най-малко до 844 година. Убеденият християнин Константин-Кирил, умният, обаче дотогава непознат младеж от провинцията, който също така произхождал от средата на българските боляри и познавал много добре българския дворцов език, се преселил в 843 в Константинопол и намерил свободен достъп в тамошния императорски двор. Било ли е това само случайност, или в основата му се намирало определено правителствено намерение? Трябва да се предположи, че предадената в императорския двор сестра на Борис е срещнала в Константинопол и Константин-Кирил. И по-нататък може да се предположи, че те, двамата чужденци в Константинопол, но свързани с еднакъв произход, език и убеждение, останали във връзка, може би насърчени от тамошните правителствени служби. Тези двама убедени християни трябвало в този случай да съжаляват за езическото състояние на България или поне да са обмисляли как то би могло да бъде променено, каква съпротива би се очаквала и как тя би могла да бъде превъзмогната. Княжеската сестра би могла да даде най-достоверна и изчерпателна информация за настроението и тенденциите в българския дворец и в дворцовите кръгове. По-късно, не се знае точно кога, Константин-Кирил без всякакъв видим повод превел християнски свещени книги на езика на езичниците българи и сестрата на българския княз обърнала към християнството брат си. Било ли е всичко това своеобразна случайност или общ план на княжеската сестра и на Константин-Кирил? Ние сме склонни да приемем второто разбиране.

Ако тези събития са протекли според сценария на тази хипотеза, то означава:

а) че покръстването на българите не е било последица на едно загубено сражение, което исторически е недоказуемо, а е дело на една кръвна роднина на българския владетел - на сестра му;

б) че тази княжеска сестра и Константин-Кирил би трябвало да са действали по съгласуван план: тя за покръстването на брат си, а той за превеждането на книги, които едва след покръстването биха могли да намерят приложение в България. Указание биха били едновременността и съгласуваността на двете обстоятелства.

в) че създаването на азбуката би могло да се извърши по почин или подтик от Борис или от сестра му като превантивна мярка против опозицията в собствената страна. Тази опозиция, която по-късно се разбунтувала и била сломена с проливане на кръв, се опитвала да възпрепятства покръстването, понеже тя виждала в него засилване на чужди влияния. Една българска азбука и свещени книги на български език биха могли нашироко да обезсилят този аргумент.

Тази хипотеза би придала завършеност на картината и би могла да обясни някои иначе неясни факти, като например защо:

а) един младеж от Солун получил свободен достъп до императорския двор в Константинопол;

б) Константин-Кирил без иначе обясним повод създал българската азбука и направил преводи на християнски книги на езика на езичниците българи;

в) покръстването на българите и изготвянето на Константиновите произведения се извършвали приблизително в едно и също време;

г) Борис веднага приел непознатите му, изпаднали в беда членове на неуспялата моравска мисия на Византия - мисия, която при това можела да увреди на отношенията му към неговия съюзник Людовик Немски - и ги приютил при личните си приятели Чеслав и Есхач. Това негово поведение веднага би станало разбираемо, като отношение към сътрудници и ученици на известния му и ценен от него Константин-Кирил;

д) Борис познавал християнското учение преди кръщението си в 863 и приел християнството, при което може да се остави настрана въпросът, дали обръщането към християнството било потвърдено чрез кръщение.

Константин-Кирил починал в Рим и изобщо не се срещал с княз Борис. Неговите сътрудници и следовници донесли в България неговата азбука и съчиненията му.

Апостолите Кирил и Методий, керамичен релеф от Стойо Тодоров в Ново село, Видинско, 1961 г.

ИЗВОДИ

Най-важните резултати от настоящото изследване - доколкото са правилни подреждането на приведените факти, както и направеният техен анализ и извлечените оттук изводи - са следните:

1. Народността на висшия византийски държавен и църковен служител Константин-Кирил била славянобългарска.

2. Семейството на Константин-Кирил принадлежало към българските придворни кръгове. Дядо му бил приближен на владетеля, вероятно на хан Кардам. След като отхвърлил оказаната му чест, дядото трябвало по религиозни причини да напусне страната си и да емигрира във Византия, по всяка вероятност в края на VIII век.

3. Азбуката на Константин-Кирил била изнамерена в 855 и първоначално била предназначена преди всичко за старобългарите. Целта на глаголицата била на първо място да предпази българите, но същевременно и за всички славяни от разрастващите се чужди влияния и от асимилация, както от страна на Константинопол, така и от страна на Рим. Не било случайност, че азбуката на Константин-Кирил намерила за пръв път широко разпространение в Моравия.

4. Покръстването на българите се извършило в 863, а не в 864 или 865 година.

5. Има факти, чието подреждане позволява да се предположи, че Константин-Кирил заедно със сестрата на княз Борис взел участие в замислянето и подготовката на процеса на покръстването на старобългарите, и че неговите творби - глаголицата и първите му преводи на свещени книги - се намирали в пряка зависимост от това, че и княз Борис станал християнин преди 863 година.

ЗНАЧЕНИЕ НА ДЕЛОТО НА КОНСТАНТИН-КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Константин-Кирил и Методий винаги ще бъдат тачени и празнувани като създатели на българската, респективно славянската азбука глаголица, като славянски покръстители и основоположници на славянската култура. Все пак те никого не покръстили. Азбуката на Константин-Кирил - глаголицата, след седем години била заменена в България с по-добра, съвсем другояче оформена - кирилицата, която до днес се употребява (в нейната подобрена форма), докато неговата е потънала в забрава и играе само езиково-историческа роля. В действителност славянската литература получила същинско начало в Преслав и Охрид благодарение на дейността на княз Борис, на сина му цар Симеон, на Климент Охридски и Наум Охридски, докато в Моравия, където главно протекла дейността на Константин-Кирил и Методий, изгаснала, без да е оставила значителни следи[17].

Значението на Константин-Кирил и Методий е наистина голямо. Те създали на славяните инструмент и посочили път да бъде избягната асимилацията им от чужди народи и култури. Това било от най-голямо значение преди всичко за старобългарите. Без дадените от Константин-Кирил импулси може би те биха били асимилирани през следващите столетия чрез действието на чужди политически и църковни влияния предвид на особеното стечение на обстоятелствата на Балканския полуостров. Примери за такива асимилаторски процеси са дадени например у гърците в Египет, в Предния изток или по бреговете на Черно море, у ломбардите в Италия, или у бургундите, франките и норманите във Франция.

БЕЛЕЖКИ

[1] Климент Охридски съобщава, че Методий служил като слуга на по-малкия си брат Константин (П. Динеков, с. 161 и 162).

[2] Засега е прието, че бащата на Константин-Кирил бил висш византийски военачалник (друнгарий). Името му било Лъв (например според Иван Снегаров, с. 71) или Стефан (според Fischer Weltgeschichte, с. 144).

[3] Белезите на един истински византиец, който можел да бъде по народностен произход арменец, сириец или славянин, били: владеене на гръцки език, признаване на императорския институт и изповядване на православието (Fischer Weltgeschichte).

[4] Ян Свобода в съчинението си "Alttschechische Eigennamen und unsere Familien". Prag, 1964, предполага, че името Църхо е чешка адаптация на името Кирил (според Иван Павлов). Това едва ли е убедително, понеже, първо, това име съществува все още в две леки изменения в България, и второ, славянският апостол бил известен в Моравия само под името "Константин". Ерх. Ройте предполага, че появата на рождените имена на славянските апостоли шест столетия след моравската мисия у хусистите трябва да се обясни с търсене на традиция - както често се наблюдава у революционерите - стремеж за узаконяване. Тези имена биха могли да се запазят в устното народно предание. (Съобщено на авторите с писмо от 27 април 1980.) Но също така не е изключено хусистите да са разполагали със загубени днес извори.

[5] Приемането на монашеското име (днес вече почти не се среща в новите мъжки братства, например у йезуитите) е обусловено от оцен -ката на даването на обет от страна на новия член на ордена като второ кръщение (Brockhaus, Name).

[6] Това изречение е интересно. Защо авторът сравнява още тогава влиятелната чрез патриарсите цариградска църква с българската църква в това време - обусловено от османското господство - осъдена, като подчинена на вселенската, почти на неизвестност? Защо не прави това сравнение с по-близко намиращата се сръбска църква, коятоподкрепяна от великия везир Рустем паша и от везира Мехмед Сокологлу (двамата по рождение славяни), възраснала и чрез основаването на архиепископията в Ипек (Печ) в 1557 станала независима? Или защо не с великата, могъща руска църква? Може ли тук да се касае за реминисценция от времето на моравската мисия?

[7] Освен това Климент Охридски писал похвални слова и поучения, от които 27 са запазени. Той превел Цветния триод и съставил чин за изповядване, който се съдържа в Euchologium Sinaiticum. Той починал в 916 (Fischer Weltgeschichte, с. 151).

Тук преднамерено се изоставя краткият разказ от неизвестен автор от XI или XII в., т.нар. "Солунска легенда". Авторът на този разказ, който е кратко житие на Константин, отчасти смесва славянския апостол Кирил с Кирил Кападокийски.

[8] Три императорски документа споменават Константин. Те са:

1) От 855 година.

Есента - пратеничество в състав: Георги (Поласа), един "секретар" (навярно Фотий) (и може би Константин-Кирил) до арабския халиф (Мутавакил) с подаръци, за да преговаря за размяна на пленници.

2) От 861 година.

Пратеничество на Константин-Кирил като апостол на вярата на хазарите по тяхна молба.

3) От около 863 година.

До Ростислав Моравски: императорско писмо за изпратения му мисионер Константин (Кирил). По божия милост императорът изпраща на Ростислав най-мъдрия мъж, който владеел също моравски език. Моравците не трябва да се бавят да се обърнат към правата вяра и да тръгнат по истинския път. (Dolger, с. 54, 55 и 56).

[9] Глаголица - глаголическа азбука. - Една от двете форми на старобългарската и впоследствие "църковнославянска" писменост като българска "заоблена" глаголица, изместена от X в. в православната област от опростената кирилица, като хърватска "ъгловата" глаголи -ца, запазена в хърватската островна и крайбрежна област на Северна Адриатика до ново време. Съществуват различни хипотези за произхода на глаголицата. Например според развития от В. Ягич и почти общопризнат възглед, в основата на глаголицата лежат гръцките малки букви, които са преобразени със своеобразно чувство за форма и със заемки от източни азбуки.

В богослужението според римския обряд хърватската "ъгловата" гла голица още се употребява (Brockhaus Glagoliza). Емил Георгиев застъпва с убедителни аргументи становището, че славяните имали азбука преди Константин, която била локално употребявана.

[10] Под обозначението "български" + "славянски", тук се разбира езикът, който говорели славяните в България по това време. Както е известно, България била основана в 680 (призната от Византия в 681) от хан Аспарух от едно прабългарско племе и седем славянски племена. Това свързване ще да се е извършило по мирно съгласие между равноправни партньори, понеже никой исторически извор не споменава за военни стълкновения, нито позволява да се правят други заключения. Това партньорство ще да е съществувало отдълго, понеже още 559 славяни и кутригури (един прабългарски племенен клон) предприели съвместни нападения на Солун и Константинопол (Fischer Weltgeschichte, с. 140). Съвместният живот на славянското мнозинство и прабългарското малцинство още от самото начало водил сигурно и неизбежно към засилващо се славянизиране на прабългарите. Най-ясното доказателство за завършека на този процес предлага народният събор от 893 в Преслав. Там между другото било решено старобългарският език да се употребява и като официален в кореспонденцията на българската държавна канцелария, вместо използвания дотогава гръцки. Употребата на прабългарския език не се споменава в нито един документ от епохата.

Впрочем съвместният живот на двете различни етнически групи не бил ограничен само на Балканския полуостров. Гуцс (с. 120-121) съобщава, че отрядът, който Алцек, брат на Аспарух, отвел в 667 в Южна Италия и заселил в Сапри, се състоял от прабългари и славяни (според едно указание от Слави Дончев).

[11] Константин превел още във Византия, следователно преди моравската мисия, Евангелието, започвайки с пролога на Евангелието от Йоан, най-важните богослужебни чинопоследования, вечернята, утренята и литургията на старобългарски език.

[12] Манасиевата хроника съдържа още 18 добавки, които се отнасят до българската история от VI до XI в.

[13] Днес преобладава мнението, че покръстването на българите станало в 864-865 година.

Това предположение е невярно и се основава почти изключително на два извора: първият е намереният през Първата световна война край с. Балши (Южна Албания) каменен надпис, според който княз Борис се покръстил с народа си в 6374 от сътворението на света. Вторият е една преписка върху превода на Словата на Атанасий Александрийски, запазен само в препис от 907 от Тудор Доксов, според която покръстването на българите станало в "годината на кучето" в петия месец. Понятието "годината на кучето" в петия месец е взето от лунно-слънчевия календар на прабългарите. Тези писмени известия не са служебни и предизвикват затруднения при изчисляването на годината според нашето летоброене. Годината 6374 би следвало да отговаря на времето от 1 септември 865 до 31 август 866 година: "годината на кучето, петия месец", май или юни 866 година (според Йордан Иванов).

Тази датировка може само лошо да се съгласува с други, точно аргументирани датировки на исторически събития, които са свързани с покръстването на българите.

Един служебен документ от византийския император Михаил III от 863, обнародван в изданието на Дьолгер "Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches", трета част, с. 56, под каталожен № 461, гласи: "В 863 мир с

княза на българите Борис. Борис получава областта между Железната врата (Демир-капу) и Дебелт (при днешния Бургас), наричана от българите "Загоре", Борис преминава към християнството - изпращане на един епископ и няколко свещеници за мисионерстване."

[14] Преминаването на българите към Римската църква било замислено и предприето от Борис. В 866 той помолил съюзника си Людовик Немски да му изпрати един епископ и западни духовници. В същата година замолил противника на патриарх Фотий - папа Николай I (858-867), да му обясни чистата (sine macula et ruga) вяра и да му изпрати способни вероучители. Николай I изпратил епископите Формоза (който по-късно станал папа, 891-896) и Павел. Тогава Борис изгонил византийските духовници от страната. По-късно дошли и немски клирици, водени от епископ Ермених Пасауски. Новият папа Адриан II (867-872) изпратил в продължение на четири години епис -копите Гримуалд, Марин, Силвестър, Леопард и Доминик. Преминаването на България към Римската църква се осуетило от обстоятелството, че Борис искал да приеме за български архиепископ само Формоза или Марин, докато папата бил готов да назначи всеки друг, но нито един от двамата (Иван Снегаров, с. 25).

[15] Княз Борис (852-889) работил денем за държавата си, а нощем за църквата си. Нему се приписва построяването на седем съборни храма (вероятно в Плиска, Белград, Охрид, Девол, Преспа, Брегалница) според Иван Снегаров, с. 71. В 889 Борис доброволно се отказал от престола и постъпил в манастир. По-късно той заповядал да бъде ослепен по-възрастният му син и приемник Владимир, понеже последният се опитал да отстрани християнството.

[16] Според Иван Снегаров (с. 71) Константин бил отведен от логотета Теоктист в Константинопол на възраст 14-годишен.

[17] На места старобългарският език бил запазен като привилегия в Сазавския манастир или по времето на Карл IV в манастира Емаус в Прага.